

ภาวะผู้นำทางการศึกษาของพระสงฆ์ในสถานการณ์ใหม่

EDUCATIONAL LEADERSHIP OF MONKS IN THE NEW SITUATION*

พระครูสุจิตตานันท์ หิตจิตโต (ทินโพธิ์วงศ์),

สิน งามประโคน, เกษม แสงนนท์

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

Phrakru Sujittanan Hitajitto (Tinphowong),

Sin Ngamprakhon, Kasem Sangnont

Mahachulalongkornrajavidyalaya University, Thailand

E-mail: prakhon2020@gmail.com

บทคัดย่อ

ภาวะผู้นำทางการศึกษาของพระสงฆ์ในสถานการณ์ใหม่เป็นการนำเสนอบทความที่ผู้เขียนเชื่อว่าตัวแปรที่สำคัญสำหรับการเปลี่ยนแปลงการศึกษาสงฆ์ให้ก้าวทันกระแสโลกได้ คือภาวะผู้นำของพระสงฆ์ผู้มีหน้าบริหารจัดการศึกษาในวัดจะพบว่า ตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบันการศึกษาสงฆ์ได้พัฒนาอย่างต่อเนื่องตามสถานการณ์ที่เปลี่ยนไปโดยอาศัยภาวะผู้นำของพระสงฆ์ที่มีความสามารถดังนี้ 1.ภาวะผู้นำทางการศึกษาของพระสงฆ์แบบเดิมในสมัยพุทธกาล 2.ภาวะผู้นำทางการศึกษาของพระสงฆ์แบบเดิมมาจัดการศึกษาตามสถานการณ์ใหม่หลังพระพุทธเจ้าปรินิพพานแล้ว 3.ภาวะผู้นำทางการศึกษาของพระสงฆ์เชิงบูรณาการในประเทศไทยตั้งแต่สมัยสุโขทัยจนถึงรัตนโกสินทร์ตอนต้นและ 4.ภาวะผู้นำทางการศึกษาของพระสงฆ์ในสถานการณ์ใหม่ตามมุมมองของผู้นำสงฆ์ในยุคปัจจุบัน ผลแห่งการศึกษาเรื่องนี้ชี้ให้เห็นภาวะผู้นำของพระสงฆ์ที่มีวิสัยทัศน์กว้างไกลในการจัดการพระพุทธศาสนาแก่พระภิกษุ สามเณรเพื่อสืบต่ออายุพระพุทธศาสนาให้ยั่งยืน มั่นคงตลอดไป

คำสำคัญ: ภาวะผู้นำทางการศึกษา; การศึกษาพระสงฆ์; สถานการณ์ใหม่

Abstract

The educational leadership of monks in the new situation is the presentation of articles that the author believes that the important variable for changing monk's education to keep up with the world trend is the leadership of monks who have the duty to manage education in temples From the past to the present. The monk's education has been continuously developed according to the changing situation by using the leadership of the monks with the following abilities namely 1. Educational leadership in the Buddha period

*ได้รับบทความ: 21 ก.ค. 2563; แก้ไขบทความ: 15 ธ.ค. 2563; ตอปรับตีพิมพ์: 31 ธ.ค. 2563

2. The educational leadership of the monks in the past to come to study according to the new situation after the Lord Buddha's pass away 3. Educational leadership of integrated monks in Thailand from the Sukhothai period to the early Rattanakosin and 4. Educational leadership of monks in the new situation according to the view of modern Buddhist monks. The results of this study indicate that the leadership of monks with wide vision in managing Buddhism to monks and novices for the succession of Buddhism to be sustainable and stable forever.

Keywords: Educational leadership; Education of monks; New situation

บทนำ

ภาวะผู้นำ ถือว่าเป็นคุณสมบัติของบุคคลที่ผู้บริหารจะต้องเปลี่ยนแปลงตามสถานการณ์ให้ทันภาวะความต้องการของสังคมสมัยใหม่ หรือ โลกยุคใหม่ เพื่อพัฒนาภาวะผู้นำให้มีคุณสมบัติตามเป้าหมายที่คาดหวัง ภาวะผู้นำสมัยใหม่อย่างได้ โดยเฉพาะหน่วยงาน องค์การ และสถาบันทางการศึกษาของพระสงฆ์ในสถานการณ์ใหม่ต้องทำอย่างไร เพื่อพัฒนาพระสงฆ์ให้สามารถจัดการศึกษาได้ดีในสถานการณ์ที่กล่าวได้ว่าเปลี่ยนแปลงตลอดเวลา ด้วยเหตุนี้ การจัดการศึกษาสงฆ์เปลี่ยนแปลงซ้ำ ด้วยเหตุนี้พระสงฆ์ต้องตระหนักถึงบทบาทหน้าที่ของตนเพื่อจะไปได้ไปถึงจุดหมายที่คาดหวังของสังคมอยากเรียนรู้และปฏิบัติตาม

คำว่า สงฆ์ หมายถึง ภิกษุ บางทีก็ใช้ควบกับคำพระ หรือ ภิกษุ เป็น พระสงฆ์ หรือภิกษุสงฆ์ เช่น นิมนต์พระสงฆ์มาเจริญพระพุทธมนต์ มีภิกษุสงฆ์มารับบิณฑบาต มีลักษณะนามว่า รูป หรือองค์ เช่น ภิกษุสงฆ์ 2 รูป พระสงฆ์ 4 องค์ (ราชบัณฑิตยสถาน, 2556: 1155) นอกจากนี้ “สงฆ์” ยังหมายถึง หมู่เป็นที่รวมกันแห่งส่วนย่อยโดยไม่แปลกกัน มีความเห็นและศีลเสมอกัน (พระธรรมกิตติวงศ์ (ทองดี สุรเตโช), 2551:650 – 651) ในขณะที่พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต) (2554: 349) ได้ให้ความหมายของคำว่า “สงฆ์” ว่าหมายถึง หมู่สาวกของพระพุทธเจ้า เรียกว่า สาวกสงฆ์ ต่างจาก ภิกษุสงฆ์ คือ หมู่แห่งภิกษุหรือชุมชนภิกษุหมู่หนึ่งตั้งแต่ 4 รูปขึ้นไป ดังนั้นจึงกล่าวได้ว่า “สงฆ์” คือการอยู่ร่วมกันของกลุ่มบุคคลผู้มีความคิดเห็นและกฎเกณฑ์ที่เท่าเทียมกัน เป็นอันหนึ่งอันเดียวกันไม่มีความแปลกแยกแตกต่างเป็นสังคมหรือชุมชนอารยะ มีอิสระอย่างแท้จริงและเป็นแม่พิมพ์หรือต้นแบบของสังคมในอุดมคติเป็นชุมชนของผู้ดำเนินชีวิตอันประเสริฐ

คำว่า ใหม่ การให้คำนิยามคงยาก คงต้องใช้วิธีการตีความ ว่า อะไรใหม่ อย่างเหตุการณ์บางเรื่องที่ไม่เคยเห็น หรือ ไม่เคยได้ยินมาก่อน เรียกว่า ใหม่ เช่น โควิด 19 ที่ระบาดใหม่ไปทั่วโลก และมีผลกระทบต่อวิถีชีวิตอย่างมาก ก็เรียกว่า เหตุการณ์ใหม่ที่เกิดขึ้น คือติดต่อกันง่าย รักษายากมีผลกระทบเร็วมาก ของโรคนี้จากเหตุการณ์นี้เรียกว่า โรคใหม่ ที่แพทย์ พยาบาล ทำการรักษายากมาก ยาก็ไม่มีโดยตรง นอกจากนั้น

โลกต้องการผู้นำแบบใหม่ โดยมีคุณสมบัติ คือ เก่ง ดี มีความสามารถ มีความรู้ ตามเกณฑ์ที่กำหนดด้านใดบ้าง ก็อยู่ที่ความต้องการของสังคม หรือหน่วยงาน องค์กร ภาวะผู้นำแบบใหม่ ควรเป็นอย่างไร ลักษณะอย่างนี้ถือว่าการกำหนดเกณฑ์ใหม่ ด้วยการตีความ วิเคราะห์ใหม่ ส่วนจะใหม่แบบใด ก็ขอให้ไปนิยาม วิเคราะห์ และตีความ ตามทัศนคติ และบทความนี้ผู้เขียนใช้บริบทแนวใหม่

สำหรับภาวะผู้นำทางการศึกษาของพระสงฆ์ในสถานการณ์ใหม่ ผู้เขียนขอกำหนดประเด็นในการนำเสนอไว้ 4 ประการ คือ

1. ภาวะผู้นำทางการศึกษาของพระสงฆ์แบบเดิม
2. ภาวะผู้นำทางการศึกษาของพระสงฆ์แบบเดิมมาจัดการศึกษาตามสถานการณ์ใหม่
3. ภาวะผู้นำทางการศึกษาของพระสงฆ์เชิงบูรณาการ
4. ภาวะผู้นำทางการศึกษาของพระสงฆ์ในสถานการณ์ใหม่

การศึกษาภาวะผู้นำทางการศึกษา มีผู้ศึกษาเป็นจำนวนมากทั้งในและต่างประเทศ แต่การศึกษาภาวะผู้นำของพระสงฆ์ทางการศึกษายังมีไม่มากนักโดยเฉพาะการเขียนหนังสือ ตำรา หรือบทความเกี่ยวกับภาวะผู้นำของพระสงฆ์คงต้องช่วยกันเขียนให้หลากหลายแง่มุมเพื่อพัฒนาภาวะผู้นำของพระสงฆ์ทางการศึกษามากขึ้น ซึ่งแนวคิดแต่ละประเด็นดังนี้

ภาวะผู้นำทางการศึกษาของพระสงฆ์แบบเดิม

ภาวะผู้นำทางการศึกษาสงฆ์แบบเดิมในสมัยพระพุทธกาลนั้นมีมุมมองที่สามารถแยกได้ 2 ประการ คือ

1. ภาวะผู้นำของพุทธสาวกกลุ่มเสขะ
2. ภาวะผู้นำของพุทธสาวกกลุ่มอเสขะ

ภาวะผู้นำทั้ง 2 ชุดนี้ มีคุณสมบัติที่แตกต่างกันโดยสิ้นเชิง พฤติกรรมทั้งทางกาย วาจา และใจ การปฏิบัติก็แตกต่างกันในแง่ความคิด การกระทำ เพราะคุณสมบัติภาวะผู้นำของพระสงฆ์นั่นเอง ซึ่งขอแนะนำในแง่มุมแต่ละกลุ่มเพื่อไม่ให้เกิดความสับสน ดังนี้

1. ภาวะผู้นำของพุทธสาวกกลุ่มเสขะ

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตโต) (2555: 409) ได้กล่าวว่า ภาวะผู้นำของพุทธสาวกกลุ่มเสขะ หมายถึงพระสงฆ์ผู้ที่ยังต้องศึกษา ละกิเลสได้ยังไม่หมด เรียกว่า พระอริยะสงฆ์ยังมีกิเลส โดยมีคุณสมบัติ มี 3 ประเภท คือ

1) พระโสดาบัน ผู้ถึงกระแสคือ เข้าสู่มรรค เดินทางถูกต้องอย่างแท้จริง หรือปฏิบัติถูกต้องตามอริยมรรคอย่างแท้จริง เป็นผู้ทำได้บริบูรณ์ในขั้นศีล ทำได้พอประมาณในสมาธิ และทำได้พอประมาณในปัญญา ละสังโยชนได้ 3 คือ สักกายทิฏฐิ วิจิกิจฉา และสีลัพพตปรามาส

2) พระสกทาคามี ผู้กลับมาสู่โลกนี้อีกครั้งเดียวก็จะกำจัดทุกข์ได้สิ้น เป็นผู้ทำได้บริบูรณ์ในชั้นศีล ทำได้พอประมาณในสมาธิ และทำได้พอประมาณในปัญญา นอกจากละสังโยชน์ 3 ข้อต้นได้แล้ว ยังทำราคะ โทสะ และโมหะ ให้เบาบางลงไปอีกต่อจากชั้นของพระโสดาบัน

3) พระอนาคามี ผู้จะปรินิพพาน ไม่เวียนกลับมาอีก เป็นผู้ทำได้บริบูรณ์ในศีล ทำได้บริบูรณ์ในสมาธิ แต่ทำได้พอประมาณในปัญญา ละสังโยชน์ได้ไปอีก 2 ข้อ คือ กามราคะ และปฏิฆะ (รวมเป็นละสังโยชน์เบื้องต้นได้ครบ 5 ข้อ)

พระสงฆ์ทั้ง 3 ประเภทนี้ยังไม่บรรลุพระอรหันต์ ยังต้องศึกษาพระธรรมวินัยให้ลึกซึ้งแล้วนำมาฝึกหัด และพัฒนาตนให้หลุดพ้นจากกิเลสให้หมด เรียกว่า ภาวะผู้นำของพุทธสาวกกลุ่มเสขะ พระที่ยังต้องศึกษาหลัก ไตรสิกขา คือ ศีล สมาธิ และปัญญาต่อไป

2. ภาวะผู้นำของพุทธสาวกกลุ่มเสขะ

พระอเสขะ หมายถึง กลุ่มผู้ไม่ต้องศึกษา หรือ อนุปาติเสสบุคคล (ผู้ไม่มีเชื้อคืออุปาทานเหลืออยู่เลย) คือ พระอรหันต์ ผู้ควร แก่ทักษิณาหรือการบูชาพิเศษ หรือ ผู้ห้ก่าแห่งสังสารจักรได้แล้ว เป็นผู้สิ้นอาสวะ เป็นผู้ทำได้บริบูรณ์ในสิกขาทั้งสาม คือ ศีล สมาธิ และปัญญา ละสังโยชน์เบื้องต้นได้ทั้งหมดทั้ง 5 ข้อ (รวมเป็นละสังโยชน์หมดทั้ง 10)

การศึกษาสมัยพุทธกาลจะไม่มีแบบการศึกษาที่ชัดเจน เมื่อพระสงฆ์ได้บวชแล้ว พระพุทธเจ้าจะเป็นครูสอนแบบมุขปาถะ ด้วยปากเปล่า รูปแบบการสอนคือ บรรยาย สนทนา ถาม-ตอบ เมื่อเข้าใจชัดแล้ว ให้นำหลักคำสอนไปปฏิบัติอย่างจริงจัง โดยมีเป้าหมายชัดเจน คือหลุดพ้นจากกิเลส ผลการเรียนรู้ของพระสงฆ์ในสมัยพุทธกาล พระพุทธเจ้ามีเกณฑ์การประเมินผลด้วยพระองค์ โดยเน้นการประเมินเป็นปัจเจกบุคคลเป็นรายบุคคล หลังจากนั้นพระองค์จะประกาศผลว่า พระภิกษุรูปใดได้บรรลุธรรมระดับใดทั้ง 4 ระดับ ดังกล่าวข้างต้น

เมื่อพระพุทธเจ้าประกาศผลให้ทราบผลแต่ละองค์แล้ว นำผลนั้นไปพัฒนาตนเองต่อไปบรรลุธรรมสูงสุด เป็นพระอรหันต์ สังเกตว่า พระสงฆ์สมัยพุทธกาลมีหลักการเรียนดีมาก 1.ตั้งใจฟังการเรียนรู้สูงมาก 2.มีความขยัน อดทน ทุกสถานการณ์ 3.มีจิตใจไตร่ตรอง คิดวิเคราะห์ ทบทวนคำสอนของพระพุทธเจ้า 4.ไม่เข้าใจขั้นใด ข้อไหน มีการซักถาม สนทนาตลอดเวลา 5.ใช้ปัญญาคิดด้วยเหตุและผลผ่านสื่อธรรมชาติช่วยเปรียบเทียบคำสอนจนเข้าใจชัดตามความเป็นจริงที่พระพุทธเจ้าสอน

การศึกษาของพระภิกษุสมัยพุทธกาล พระพุทธเจ้าทรงวางกฎระเบียบในการปกครองพระสงฆ์ เรียกว่า พระวินัย หมายถึง ข้อที่พระพุทธเจ้าทรงบัญญัติเกี่ยวกับระเบียบปฏิบัติ ขนบธรรมเนียมประเพณี วิถีชีวิต และวิธีดำเนินงานกิจการต่างๆ ของภิกษุสงฆ์ (กรมพระยาวชิรญาณวโรรส, 2533: 1 – 4) เท่ากับว่าระเบียบวินัยในการเรียนรู้และการปฏิบัตินั้น และมีการลงโทษ หนัก เบา แล้วแต่กรณีการทำผิด เรื่องนี้ พระธรรมปิฎก

(ป.อ.ปยุตโต) (2543 : 449 – 450) ได้กล่าวถึงความหมายอย่างง่าย ๆ ของพระวินัย โดยแบ่งออกเป็น 2 อย่าง คือ

1. การฝึกให้มีความประพฤติ และความเป็นอยู่เป็นระเบียบแบบแผน หรือการบังคับควบคุมตนให้อยู่ในระเบียบแบบแผน รวมทั้งการใช้ระเบียบแบบแผนต่างๆ เป็นเครื่องจัดระเบียบความประพฤติ ความเป็นอยู่ของคนและกิจการของหมู่ชน

2. ระเบียบแบบแผน กฎเกณฑ์ ข้อบังคับต่างๆ ที่วางลงไว้เป็นหลักหรือเป็นมาตรฐานสำหรับใช้ฝึกคน หรือใช้บังคับควบคุมคนตลอดจนเป็นเครื่องจัดระเบียบความประพฤติ ความเป็นอยู่ของคนและกิจการของหมู่ชนให้เรียบร้อยดีงาม

นอกจากนี้ด้านการศึกษาของพระสงฆ์พระพุทธองค์วางพระวินัยไว้อย่างไร พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตโต) (2543 : 449 – 450) ได้กล่าวว่า วินัยที่เอื้อต่อการศึกษาของพระสงฆ์ไว้ว่า

1. อาทิพรหมจริยการศึกษา หมายถึง หลักการศึกษาอบรมในฝ่ายบวชบัญญัติ หรือข้อปฏิบัติอันเป็นเบื้องต้นแห่งพรหมจรรย์ ที่พระพุทธเจ้าทรงบัญญัติไว้เป็นพุทธอาณา (อำนาจปกครองของพระพุทธเจ้า หรืออำนาจปกครองฝ่ายพุทธจักร) เพื่อป้องกันความประพฤติเสียหายของพระภิกษุและวางโทษผู้ล่วงละเมิด โดยปรับอาบัติสถานหนักบ้าง เบาบ้าง ตามสมควรแก่ความผิด และให้พระสงฆ์สวดทุกกึ่งเดือน เรียกว่า พระปาฏิโมกข์

2. อภิสมาจาริกศึกษา หมายถึง หลักการศึกษาอบรมในฝ่ายฆราวาสธรรมนิยมเกี่ยวกับมารยาท และความประพฤติความเป็นอยู่อันดีงามของพระภิกษุ อันนำมาซึ่งความเคารพศรัทธาเลื่อมใสของพุทธศาสนิกชน

จากการศึกษาพบว่า พระวินัยเป็นบวชบัญญัติที่จะช่วยปกครองพระสงฆ์ให้ปฏิบัติตามพระธรรมวินัยอย่างเคร่งครัดเพื่อการเรียนรู้และการปฏิบัติตามคำสอนของพระพุทธเจ้าไม่ให้ผิดพลาด ข้อนี้เป็นจุดแข็งของกฎระเบียบในการเป็นภาวะผู้นำของพระสงฆ์สำหรับการจัดการศึกษาอย่างมีประสิทธิภาพและบรรลุเป้าหมายที่แท้จริง

ภาวะผู้นำทางการศึกษาของพระสงฆ์แบบเดิมมาจัดการศึกษาตามสถานการณ์ใหม่

ภาวะผู้นำของพระสงฆ์ในการจัดการศึกษาหลังพระพุทธกาล หมายถึงการศึกษาของพระสงฆ์หลังจากพระพุทธเจ้าปรินิพพาน พระพุทธสาวกในสมัยนั้นก็ถือเป็นภาวะกิจจัดการศึกษา หลังจากพระพุทธกาลนิพพานใหม่ๆ นั้นเกิดปัญหาทางการจัดการศึกษาแก่พระสงฆ์เรื่องหนึ่ง คือจะสอนอย่างไร เอาตำรา หนังสือแบบเรียนที่ไหนมาเป็นคู่มือในการจัดการศึกษาให้เป็นไปในแนวทางเดียวกันทั้งหมด นึกถึงคำสอนของพระพุทธเจ้าที่พระพุทธเจ้าทรงยกย่องให้เป็นผู้เชี่ยวชาญแต่ละเรื่องซึ่งคำสอนนั้นอยู่ในตัวบุคคลแบบกระจาย ประเด็นของภาวะผู้นำทางการศึกษาของพระสงฆ์แบบเดิมมาจัดการศึกษาตามสถานการณ์ใหม่แบ่งเป็น 3 ประเด็น คือ

1. ภาวะผู้นำของพระสงฆ์ที่เชี่ยวชาญเฉพาะบุคคล
2. ภาวะผู้นำของพระสงฆ์ที่เป็นตามสถานการณ์ใหม่
3. ภาวะผู้นำของพระสงฆ์ที่เปลี่ยนแปลง
ซึ่งมีแนวคิดแต่ละประเด็นดังนี้

1. ภาวะผู้นำของพระสงฆ์ที่เชี่ยวชาญเฉพาะบุคคล

ภาวะผู้นำของพระสงฆ์ที่เชี่ยวชาญเฉพาะบุคคล หมายถึงพระสงฆ์ที่พระพุทธเจ้าทรงยกย่องให้เป็นเอตทัคคะในแต่ละสาขาของศาสตร์ ยกตัวอย่าง พระมหากัสสปะ เป็นเอตทัคคะ ที่ทรงยกย่องและให้ถือเป็นแบบอย่างในด้านผู้ทรงธุดงค์ เป็นประธานในการปฐมสังคายนาวิสัยนาพระอภิธรรม พระอุบาลีเถระหลังพุทธปรินิพพาน ท่านจึงได้รับตำแหน่งให้เป็นผู้วิสัยนาพระวินัยปิฎกในการปฐมสังคายนาเพื่อรวบรวมพระธรรมวินัยของพระพุทธเจ้า เอตทัคคะผู้เลิศในทางผู้ทรงพระวินัย และพระอานนท์ เป็นพระอรหันต์สาวกของพระโคตมพุทธเจ้า ทรงยกย่องท่านว่าเป็นเอตทัคคะผู้เลิศกว่าพระภิกษุสาวกทั้งหลาย คือ เป็นพหูสูต และเป็นพุทธอุปัฏฐากในการปฐมสังคายนาวิสัยนาพระสูตร ผลจากการปฐมสังคายนาครั้งนั้น ถือว่าได้หลักสูตรใหม่ในการจัดการศึกษาพระพุทธศาสนาเรียกว่า พระไตรปิฎก คือ พระสูตร พระวินัยและพระอภิธรรม แต่ความรู้ที่ยังอยู่ในตัวบุคคล ยังไม่ได้จัดพิมพ์เป็นรูปเล่ม ดังนั้นตัวแทนพระสูตร คือ พระอานนท์ ตัวแทนพระวินัยคือ พระอุบาลี และตัวแทนพระอภิธรรม คือ พระมหากัสสปะเถระ เป็นต้น

ภาวะผู้นำของพระสงฆ์ด้านการจัดการศึกษาในสมัยนั้นก็มีการเปลี่ยนแปลงอย่างมากเพื่อสืบต่ออายุพระพุทธศาสนาให้ก้าวหน้าเดินต่อไปได้

2. ภาวะผู้นำทางการศึกษาของพระสงฆ์เป็นตามสถานการณ์ใหม่

คำว่าสถานการณ์ใหม่ หมายถึงพระสงฆ์ที่อยู่ในสมัยนั้น มองเห็นว่าพระสงฆ์บางกลุ่มเมื่อขาดผู้นำอย่างพระพุทธเจ้า ทำให้พระบางองค์แสดงอาการที่ไม่เหมาะสมเป็นเหตุให้พระมหากัสสปะตัดสินใจเรียกประชุมสงฆ์แสดงให้เห็นภาวะผู้นำของพระมหากัสสปะเถระ ที่ต้องการแก้ปัญหาการศึกษาและการปฏิบัติของคณะสงฆ์ให้ปฏิบัติตามคำสอนของพระพุทธเจ้า หลังพระพุทธเจ้าทรงนิพพานใหม่ๆ สถานการณ์ก็เปลี่ยนไป หลังการสังคายนาเสร็จแล้ว พระสงฆ์ทั้งหลายได้แนวทางในการศึกษาและการปฏิบัติที่ถูกต้องในสถานการณ์ใหม่ที่ไม่มีพระพุทธเจ้าเป็นผู้นำแบบเดิม สามารถนำพาพระสงฆ์หมู่ใหญ่เดินหน้าต่อไปได้อย่างมั่นใจ

3. ภาวะผู้นำของพระสงฆ์ที่สามารถจัดการศึกษาในภาวะการณ์เปลี่ยนแปลงตามสถานการณ์

สืบต่อจากสถานการณ์เปลี่ยนเมื่อพระพุทธเจ้าทรงปรินิพพานแล้ว พระสงฆ์ที่เป็นผู้อาวุโส เป็นที่เคารพนับถือของคณะสงฆ์ทั้งหลายและศิษย์ได้แสดงภาวะผู้นำที่เห็นชัด ตั้งแต่เริ่มจัดปฐมสังคายนา โดยการรวมคำสอนให้เป็นชุดหมวดหมู่ที่เรียกว่าพระไตรปิฎกสมัยต่อมา ชุดพระไตรปิฎก ทั้ง 3 หมวดนี้ ถือเป็นคู่มือ

การเรียนรู้ของพระพุทธสาวก และถ้ามีปัญหา ข้อเสนอเกี่ยวกับพระธรรมวินัย ก็ใช้พระเถระผู้ทรงองค์ความรู้แต่ละศาสตร์ตัดสินใจ ถูก หรือ ผิดในการปกครองคณะสงฆ์ให้เรียบร้อย ได้แก่พระมหากัสสปะ สอนและแนะนำเกี่ยวกับเนื้อหาสาระของพระอภิธรรม พระอานนท์ ทำหน้าที่ทรงจำคำสอน การเทศน์ ของพระพุทธเจ้า ได้มากที่สุดให้คำยืนยันหลักคำสอนพุทธธรรม เรียกว่า พระสูตร และการให้คำตัดสินการปฏิบัติตามหลักคำสอนของพระพุทธเจ้า ได้แก่ พระอุบาลี ทรงเชี่ยวชาญ พระวินัย

ภาวะผู้นำของพระสงฆ์ในการจัดการศึกษาให้ลูกศิษย์ในสำนักต่างๆ ในสมัยนั้นเรียกว่ามอบอำนาจให้พระอุปัชฌาย์จัดการศึกษา แสดงให้เห็นบทบาทของภาวะผู้นำของพระสงฆ์จัดการศึกษาในสถานการณ์ใหม่หลังพระพุทธเจ้าปรินิพพานและสามารถอบรมสั่งสอนศิษย์ทั้งหลายด้วยดี

ภาวะผู้นำทางการศึกษาของพระสงฆ์เชิงบูรณาการการสงฆ์ในประเทศไทย

ภาวะผู้นำของพระสงฆ์เกี่ยวกับการจัดการศึกษาในประเทศไทย พบว่าภาวะผู้นำของพระสงฆ์มีบทบาทดีมากที่สุดทำหน้าที่ให้การศึกษาในยุคต้นๆ ในสมัยสุโขทัย พระนครศรีอยุธยา และธนบุรี คำว่าบทบาทหมายถึง การทำตามหน้าที่ที่กำหนดไว้ (ราชบัณฑิตยสถาน, 2556: 649) เพื่อให้ทำหน้าที่ รับผิดชอบ การจัดการศึกษาแก่พระภิกษุ สามเณร

ธรรมา หมายถึง หน้าที่ การกิจหรือเรื่องที่จะต้องรับผิดชอบ กิจในทางพระพุทธศาสนา แสดงไว้ในอรรถกถา 2 อย่างคือ คันถธรรมา และวิปัสสนาธรรมา (พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), 2555: 154)

1. คันถธรรมา หมายถึง งานเกี่ยวกับการศึกษาเล่าเรียนพระพุทธพจน์อันเป็นคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้า โดยการเล่าเรียนพระพุทธพจน์บทใดบทหนึ่งหรือพระไตรปิฎกทั้งหมด ตามความสามารถแห่งสติปัญญาของตนแล้วท่องบ่น ทรงจำ สอนกันบอกกันต่อๆ ไป เพื่อรักษาพระพุทธพจน์ไว้ รวมถึงการแนะนำสั่งสอนเผยแผ่พระพุทธพจน์แก่บุคคลทั่วไป ตลอดทั้งการจัดทำและการรักษาตำราและคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนาไว้ด้วย (พระธรรมกิตติวงศ์ (ทองดี สุรเตโช), 2551: 117)

2. วิปัสสนาธรรมา หมายถึง งานที่มุ่งอบรมปัญญาให้เกิดโดยการปล่อยวางภาระทั้งปวง ทำกายใจให้เบา ยินดีในเสนาสนะที่สงบเงียบ พิจารณาถึงความเสื่อมไป ลึกลงไปในสังขารร่างกายจนเห็นสามัญลักษณะคือ อนิจจัง ทุกขัง อนัตตา ได้ชัดเจน เจริญอบรมวิปัสสนาต่อเนื่องไปไม่ขาดสายจนถึงหลักชัยคือ คว่าอรหัตผลได้ (พระธรรมกิตติวงศ์ (ทองดี สุรเตโช), 2551 : 913)

ดังนั้น บทบาทของพระสงฆ์ หรือธรรมา จึงหมายถึง หน้าที่ที่จะต้องปฏิบัติตนตามที่พระพุทธองค์ทรงกำหนดไว้ 2 ประการ คือ คันถธรรมา ได้แก่ การศึกษาเล่าเรียน ทรงจำ สอน เผยแผ่พระพุทธพจน์ ส่วนวิปัสสนาธรรมา ได้แก่ การเจริญวิปัสสนาอบรมปัญญาของตนเพื่อการหลุดพ้น

สำหรับพระสงฆ์ไทยในปัจจุบัน มีหน้าที่และบทบาทที่ต้องรับผิดชอบ ซึ่งได้รับการแต่งตั้งโดยตรง และเป็นหน้าที่ที่ต้องปฏิบัติ ดังนี้

1. ด้านการปกครองคณะสงฆ์ ได้แก่ งานด้านการบริหารพระภิกษุสามเณร ซึ่งพระสงฆ์ที่มีความรู้ความสามารถจะได้รับแต่งตั้งเป็นเจ้าคณะต่างๆ ตำแหน่งสังฆราช เป็นตำแหน่งสูงสุด รองลงมาได้แก่ เจ้าคณะหน เจ้าคณะภาค เจ้าคณะจังหวัด เจ้าคณะอำเภอ เจ้าคณะตำบล เจ้าอาวาส ผู้ช่วยเจ้าอาวาส และเลขานุการแต่ละเจ้าคณะ เป็นตำแหน่งสุดท้าย, มหาเถรสมาคม ถือว่าเป็นองค์กรปกครองสูงสุดของคณะสงฆ์ ทั้งสองนิกาย
2. ด้านการจัดการศึกษาแก่พระภิกษุสามเณรและประชาชนทั่วไป ได้แก่ งานบริหารและเป็นอาจารย์ สอนตามสถาบันการศึกษาของสงฆ์ที่มีอยู่ ได้แก่ มหาวิทยาลัยสงฆ์ โรงเรียนพระปริยัติธรรม แผนกธรรม – บาลี และแผนกสามัญศึกษา
3. ด้านการเผยแผ่พระพุทธศาสนา ได้แก่ การสอน การอบรม การแสดงธรรม การปาฐกถาธรรม และการเขียนตำรา และการปฏิบัติธรรม โดยเผยแผ่ผ่านสื่อต่างๆ เช่นวิทยุ โทรทัศน์ และหนังสือพิมพ์ เป็นต้น
4. ด้านการก่อสร้างและการบูรณะปฏิสังขรณ์วัดวาอาราม หมายถึง การเป็นผู้ดูแลการสร้างวัดวาอาราม และรักษาบูรณะซ่อมแซม
5. ด้านการบำเพ็ญสาธารณประโยชน์แก่สังคม ได้แก่ การมีส่วนร่วมในการทำประโยชน์แก่สังคมด้านต่างๆ เช่น การจัดการศึกษาแก่เด็กด้อยโอกาส การต่อต้านยาเสพติด การบริจาคเงินทุนแก่หน่วยงานต่างๆ และการส่งเสริมวิชาชีพต่างๆ เป็นต้น

จากภารกิจของพระสงฆ์ที่ต้องทำหน้าที่ทางการศึกษาทั้งสองแบบ พบว่า ภาวะผู้นำของพระสงฆ์ต้องใช้วิธีการแบบเดิมและแบบใหม่ตามสถานการณ์ใหม่เรียกว่าใช้การจัดการศึกษาเชิงบูรณาการให้สอดคล้องกับบริบทของสังคมไทย

ภาวะผู้นำทางการศึกษาของพระสงฆ์ในสถานการณ์ใหม่ที่เปลี่ยนแปลงการศึกษาทางโลก

เมื่อย้อนหลังคำสอนของพระพุทธเจ้าในระยะเวลา 2562 กว่าปี พบว่า คำสอนในพระพุทธศาสนา ยังคงทันสมัยเสมอ ซึ่งให้เห็นชัดว่าหลักคำสอนในพระพุทธศาสนาเป็นศาสนาแห่งปัญญาทางวิทยาศาสตร์จริงๆ ดังคำกล่าวของ อัลเบิร์ต ไอน์สไตน์ ว่า If there is any religion that could cope with modern scientific needs it would be (Albert Einstein, 1930) นี่เป็นการยืนยันว่า ถ้าจะมีศาสนาใดที่รับมือได้กับความ ต้องการทางวิทยาศาสตร์สมัยใหม่ปัจจุบัน ศาสนานั้นก็ควรเป็นพระพุทธศาสนา เมื่อสถานการณ์โลก เปลี่ยนแปลง ภาวะผู้นำทางการศึกษาของพระสงฆ์ก็ต้องก้าวให้ทันกระแสโลกในเชิงหลักคิด นวัตกรรมใหม่ๆ และรูปแบบ แต่เนื้อหาสาระทางพระพุทธศาสนาถือว่าดีแล้ว ประเด็นภาวะผู้นำทางการศึกษาของพระสงฆ์ใน สถานการณ์ใหม่ที่เปลี่ยนแปลงการศึกษาทางโลก ขอเสนอแนวคิดไว้ 3 ประการ คือ

1. ภาวะผู้นำทางการศึกษาของพระสงฆ์ในสถานการณ์ใหม่ด้านการพัฒนาตน
2. ภาวะผู้นำทางการศึกษาของพระสงฆ์ในสถานการณ์ใหม่ด้านการพัฒนาคน
3. ภาวะผู้นำทางการศึกษาของพระสงฆ์ในสถานการณ์ใหม่ด้านการพัฒนางาน

ภาวะผู้นำที่เก่งและฉลาดต้องยอมรับการเปลี่ยนแปลงของโลกยุคใหม่ บริบทสังคมแบบใหม่ วัฒนธรรมใหม่ที่สะดวกและรวดเร็วในการสื่อสาร แตกต่างจากรูปแบบเดิมมาก

1. ภาวะผู้นำทางการศึกษาของพระสงฆ์ในสถานการณ์ใหม่ด้านการพัฒนาตน

การพัฒนาตนเองให้เป็นคนดี เก่ง มีความรู้ ความสามารถ หลักการพัฒนาตนให้มีภาวะผู้นำชั้นสูงของพระสงฆ์มี 2 สาย คือ การศึกษาหาความรู้ในรูปแบบของพระสงฆ์ได้แก่ การศึกษาแผนกนักธรรม แผนกบาลี และแผนกปริยัติสามัญศึกษา และอีกแผนกหนึ่งคือการศึกษายุทธศาสตร์ คือ การปฏิบัติวิปัสสนา ขัดเกลาจิตใจ (พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต), 2555: 154) กล่าวหาว่าที่พระสงฆ์ต้องศึกษาค้นถุระ และวิปัสสนาธุระให้ลึกซึ้ง จนสามารถเผยแพร่ความรู้แก่ประชาชนให้เข้าใจตามที่ถูกต้อง

นอกจากนั้นภาวะผู้นำของพระสงฆ์ในสถานการณ์ใหม่ต้องเรียนรู้การใช้สื่อสมัยใหม่ให้สามารถใช้งานได้ เช่น การใช้สื่อเทคโนโลยี และการเรียนรู้ภาษาของโลกยุคใหม่ เช่น ภาษาอังกฤษ ภาษาจีน ญี่ปุ่น ฯลฯ เพื่อพัฒนาตนให้มีความพร้อมในการเปลี่ยนแปลงตนเองให้สอดคล้องกับแนวคิดใหม่ ในยุคศตวรรษที่ 21 และบริบทของประเทศไทย 4.0 คือการใช้เทคโนโลยีและนวัตกรรมใหม่ในการจัดการศึกษาสงฆ์ให้เหมาะสมกับยุคสมัยใหม่ ภาวะผู้นำทางการศึกษามีอุดมการณ์ที่ชัดเจนมาก คือเริ่มจากการพัฒนาตนให้ดีและเก่งแล้วต่อไป ต้องช่วยกันพัฒนาคนอื่นต่อไป

2. ภาวะผู้นำทางการศึกษาของพระสงฆ์ในสถานการณ์ใหม่ด้านการพัฒนาคน

ตามโครงสร้างการศึกษาเริ่มจากผู้บริหาร ครู อาจารย์ และผู้เรียน ดังนั้นการพัฒนาคน หมายถึงคนที่อยู่ในสถานศึกษาตามโครงสร้างดังกล่าว แนวคิดในบทความนี้ คือผู้บริหารสนับสนุนพัฒนาผู้ใต้บังคับบัญชา ครูมุ่งพัฒนานักเรียนของตน ดังนั้นพระสงฆ์เป็นผู้นำในการจัดการศึกษาสงฆ์จะเป็นผู้มีภาวะผู้นำอย่างไร และจะพัฒนาคนอื่นอย่างไร ในสถานการณ์ใหม่ของโลกในปัจจุบัน หลักการจัดการศึกษาอย่างมีอาชีพเสนอประเด็นไว้ดังนี้ 1) การพัฒนาตามหลักพระธรรมวินัย 2) หลักยุทธศาสตร์แห่ง 20 ปีเกี่ยวข้องตรงไหน 3) แผนการศึกษาแห่งชาติมุ่งพัฒนาครู อาจารย์อย่างไร 4) กรอบแนวคิดยุคใหม่ในศตวรรษที่ 21 และประเทศไทย 4.0 5) นโยบายการจัดการศึกษาสงฆ์เป็นอย่างไร เมื่อประมวลภาพชัดเจนแล้วดำเนินการพัฒนาคนต่อไป เพื่อเป้าหมายงานประเภทใดต้องชัดเจน

3. ภาวะผู้นำทางการศึกษาของพระสงฆ์ในสถานการณ์ใหม่ด้านการพัฒนางาน

เมื่อพัฒนาตน และพัฒนาคนได้ตามเป้าหมายแล้ว ถ้าถามว่า ตบโจทยงานของคณะสงฆ์ได้ตามความประสงค์แล้วหรือยัง ถ้าจะถามว่า คณะสงฆ์มีภาระงานเกี่ยวกับกิจการของสงฆ์อะไรบ้าง โดยหลักใหญ่ ได้แก่ 1) การรักษาความเรียบร้อยดีงาม 2) การศาสนศึกษา 3) การศึกษาสงเคราะห์ 4) การเผยแผ่พระพุทธศาสนา 5) การสาธารณูปการ 6) การสาธารณสงเคราะห์ 7) การนิคหกรรม และลักษณะงานแต่ละแผนกมีงานส่วนย่อยอีกมากมาย งานเหล่านี้ล้วนต้องการคนทำงานที่มีความรู้และปฏิบัติงานด้วยความจริงใจต่อหน้าที่งานจึงจะเดินหน้าต่อไปได้ตามเป้าหมาย และระยะเวลาที่กำหนด ดังนั้น ภาวะผู้นำของพระสงฆ์ผู้ได้รับมอบหมายให้ดำเนินการจัดการศึกษาต้องมีความสามารถรอบรู้ในหน้าที่ของกรอบงานที่ได้รับมอบหมาย โดยเฉพาะการปฏิบัติงานในสถานการณ์ใหม่ ต้องรอบรู้และจริงใจในการทำงาน งานจึงจะออกผลตามเป้าหมายและเป็นทีพอใจทุกฝ่าย

บทสรุป

ภาวะผู้นำทางการศึกษาของพระสงฆ์ในสถานการณ์ใหม่ พบว่า พระสงฆ์มีคุณสมบัติที่ดี มีสติปัญญาสามารถจัดการศึกษาแก่พระภิกษุ สามเณรได้ทันยุคสมัยและเหมาะสมตามสถานการณ์ของภูมิประเทศและสภาพแวดล้อมของสังคมนั้นๆ ผู้เขียนขอเสนอแนวคิดให้เห็นบริบทของภาวะผู้นำทางการศึกษาของพระสงฆ์ตั้งสมัยพุทธกาลจนถึงสถานการณ์ในปัจจุบันดังนี้

1. ภาวะผู้นำทางการศึกษาของพระสงฆ์แบบเดิม
2. ภาวะผู้นำทางการศึกษาของพระสงฆ์แบบเดิมมาจัดการศึกษาตามสถานการณ์ใหม่
3. ภาวะผู้นำทางการศึกษาของพระสงฆ์เชิงบูรณาการ
4. ภาวะผู้นำทางการศึกษาของพระสงฆ์ในสถานการณ์ใหม่

ภาวะผู้นำทางการศึกษาของพระสงฆ์ ได้พยายามสืบต่ออายุพระพุทธศาสนาด้วยการให้การศึกษแก่พระภิกษุ สามเณรจากรุ่นหนึ่งไปสู่อีกรุ่นหนึ่ง เพื่อให้การศึกษาสงฆ์ได้พัฒนาศาสนาทายาทได้รักษาพระพุทธศาสนาให้มั่นคง ยั่งยืน สืบต่อไป

เอกสารอ้างอิง

พระธรรมกิตติวงศ์ (ทองดี สุรเตโช). (2551). *พจนานุกรมเพื่อการศึกษาพุทธศาสน์ “คำวัด”*. (พิมพ์ครั้งที่ 3).

กรุงเทพฯ: ธรรมสภาและสถาบันบันลือธรรม.

พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต). (2550). *พจนานุกรมเพื่อการศึกษาพุทธศาสน์ ชุดศัพท์วิเคราะห์*. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์เลี้ยงเชียง,

พิมพ์เลี้ยงเชียง,

_____. (2539). *จารีกบฏจารีกรรม*. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์สหธรรมิก.

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต). (2554). *สู่การศึกษานวพุทธ*. (พิมพ์ครั้งที่ 6). กรุงเทพฯ: พิมพ์สวย จำกัด.

_____. (2555). *พุทธธรรม ฉบับปรับขยาย*. (พิมพ์ครั้งที่ 35). กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์ผลิธัมม, 2555.

ราชบัณฑิตยสถาน. (2556). *พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2554*. (พิมพ์ครั้งที่ 2). กรุงเทพฯ: นานมีบุ๊คส์พับลิเคชั่นส์.

สมเด็จพระมหาสมณเจ้ากรมพระยาวชิรญาณวโรรส. (2533). *พระมหาสมณนิยมในการบริหารการคณะสงฆ์*.

กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย.

Albert Einstein. (1930). Religion and Science. *New York Times Magazine*, 1-4.